

Globalizace a regionalismus z evropského a českého pohledu

David HAMPL

Globalization and regionalism from the European and Czech point of view

Abstract: This article represented the point of view on contemporary globalized world from the European and Czech perspective. Author takes into consideration the role of international organizations, for example the League of Nations (before 1945) and United Nations (after 1945). Mentioned is – from perspective the problems of the 21th Century – also the role of NATO and European Union.

Key Words: Globalization, Regionalism, League of Nations, United Nations, NATO, European Union

Pokud budeme srovnávat současný svět s obdobím minulých století, bude se nám zdát podstatně menší z důvodu procesu globalizace. Všeobecně rozšířené znaky globalizace se vyznačují tendencí odstraňovat kulturní rozdíly a zároveň utvářet nové identity. Globalizační proces směřuje k vytváření jednoty a je urychlován ekonomickým tlakem stejně jako novými technickými možnostmi dopravy a komunikace. Tento proces s sebou ale zároveň přináší paralelní jevy, jako je odcizení a také četné momenty konfrontace. Regionalismus nám může nabídnout opačnou tendenci, přičemž právě s regiony je možno se identifikovat.

Region je prostor, který umožňuje participaci, neboť i v době zvýšené dynamiky se jeví jako přehledný a uchopitelný. Právě regiony mohou představovat základ pro identifikaci jeho obyvatel a mohou nabídnout určitou míru jistoty. To je v době globální nejistoty velmi důležité. V tomto příspěvku nabídneme pohled na tyto tendence z evropské a české perspektivy.

Česká republika je dnes opět suverénním státem a může uskutečňovat vlastní zahraniční politiku v rámci větších celků. Snahy o zajištění vlastní bezpečnosti byly završeny dosažením členství v Severoatlantické alianci. Následujícím stupněm české zahraniční politiky bylo dosažení členství v Evropské unii. Právě rozšíření EU na východ mělo být završením snah o vytvoření stability ve středoevropském prostoru. Přitom ale můžeme být svědky fenoménu, který má své kořeny v naší historické zkušenosti. Ještě dnes se můžeme setkávat s existencí iracionálního strachu z velmocenských zájmů. Zde vzniká prostor pro působení celé řady demagogů, kteří varují před diktátem evropské byrokracie. Ignorování vlastní národní historie a často špatná nebo téměř žádná informační kampaň o tom, co vlastně s sebou plné členství v Evropské unii přináší, mohou představovat skutečný problém (srov. Jarmara, 2011a). Může být pouhé vědomí ekonomické nezbytnosti dostatečným důvodem pro členství v Evropské unii, aniž by byly zohledněny i jiné faktory? Samozřejmě také globalizace není jen ekonomickou záležitostí, ale otázka identifikace má stále velký význam. Česká republika jako nástupnický stát bývalého Československa leží ve středoevropském prostoru. Jedná se o prostor, který byl po rozpadu Rakouska-Uherska již několikrát předmětem zájmu větších sousedů, zvláště Německa nebo Ruska. (srov. Krákora, 2009). Asi nás proto nepřekvapí, že právě tento prostor se stal v minulosti často ohniskem nestability. Národní vědomí českého národa je často ovlivněno sny, jejichž původ můžeme hledat v minulosti. Vlastní stát může být stále strukturou, se kterou nemusí být obtížné se identifikovat ve smyslu nového nacionalismu. Samozřejmě se budeme zabývat také rolí Organizace spojených národů v globalizujícím se světě. Nabízí Organizace spojených národů institucionální strukturu, která je připravena reagovat na nové úkoly a hrozby?

Nové cesty hledá také pakt NATO, který se pokouší vojensky intervenovat v krizových oblastech. Dřívější členové Varšavské smlouvy jako Česká republika, Polsko a Maďarsko stály v 90. letech dvacátého století před obdobím historických změn (srov. Kopeček, 2010). Varšavská smlouva již neexistuje a zmíněné tři země dosáhly v roce 1999 plného členství v paktu NATO. Je však NATO stále schopno plnit ve světě svou nově definovanou funkci, nebo již narazilo na hranice svých možností? Mocenské faktory jako ekonomický potenciál a vojenská síla určují možnosti velmocí v mezinárodní politice. Svět ve 21. století se jeví jako daleko komplikovanější, než v době studené války nebo po 11. září 2001 s nešťastně zvolenou strategií války proti terorismu pod vedením amerického prezidenta George W. Bushe. Svět je daleko komplikovanější, než napsal Samuel Huntington v roce 1993 ve své práci *Střet civilizací*. Zjednodušené Huntingtonovy teze se mohou jevit jako v mnoha ohledech překonané, ale dialog mezi náboženstvími je stále omezenou záležitostí vzdělaných teologů. Fanatici nejsou jen v řadách muslimů, ale i mezi vyznavači jiných náboženství, jak jsme se nově mohli přesvědčit po útocích pravicového extremisty Breivika v Norsku. Norové však nebyli ochotni vzdát se atmosféry svobody a tolerance a demonstrativně ukázali, že proti netoleranci je nutno se postavit tím, že budou i nadále brát vážně své vlastní hodnoty jako svoboda, tolerance a solidarita, a že jsou ochotni za ně bojovat. Byla by reakce v jiných evropských státech také taková, nebo by občané jiných států raději upřednostnili bezpečnost a stabilitu na úkor svobody? Pravicový extremismus a populismus rostou v řadě evropských států.

Může vůbec existovat globální organizace, která by byla schopna reagovat na nové hrozby ve světě a zajistit opravdový světový mír? Po 1. světové válce se mnoho politiků rozhodlo, že je třeba zabránit dalším potenciálním konfliktům. Myšlenka amerického prezidenta Woodrowa Wilsona byla značně idealistická, ale věřil, že období po 1. světové válce představuje pro lidstvo novou šanci. Inspirace vzešlá z americké politiky dosáhla již v roce 1919 úspěchu, když byla založena Společnost národů jako první mezinárodní organizace s cílem zajistit světový mír. Společnost národů nepřesáhla počet 57 členů, ačkoliv měla univerzální cíle. Spojené státy se však pro odpor Senátu členem Společnosti národů

nestaly a k nejdůležitějším stálým členům patřily vedle Francie a Velké Británie také Itálie a Japonsko, které se později samy staly agresory a zahájily etapu nových expanzivních válek. Itálie se stala agresorem v Etiopii a Japonsko si v Číně vytvořilo Mandžusko jako svůj loutkový stát. Tito dva členové Společnosti národů z organizace vystoupili sami podobně jako nacistické Německo. Vyloučen byl pouze Sovětský svaz z důvodu války proti Finsku v roce 1939. V době vypuknutí 2. světové války sice ještě Společnost národů existovala, ale stala se prakticky bezvýznamnou. 18. března 1946 byla Společnost národů formálně zrušena. Na tomto příkladu si můžeme názorně ilustrovat, že bez spolupráce velmocí je nemožné vybudovat smysluplnou strukturu globální organizace. Již v době existence Společnosti národů sledovaly velmoci jako Velká Británie a Francie především své vlastní zájmy a v době skutečné krize před vypuknutím 2. světové války prokázaly značnou neschopnost efektivně řešit vznikající konflikty. Jejich angažovanost zahrnovala daleko více koloniální zájmy, než aby byly schopny účinně čelit nacistické hrozbě v roce 1938 v případě ohrožení Československa. Státy a jejich národní zájmy jsou i nadále hlavními prioritami při formování zahraničněpolitické linie států. Navíc Společnost národů nedisponovala skutečnými nástroji použitelnými proti agresorům, jako tomu bylo v případě Itálie, Japonska či později Hitlerova Německa.

Při vzniku nové globální organizace byla důležitá opět americká iniciativa. První návrh předložilo USA v roce 1943. Na konferenci v Moskvě se dohodli ministři zahraničí USA, Velké Británie, SSSR a Číny na vytvoření všeobecné mezinárodní bezpečnostní organizace, která by zaštiťovala světový mír. Významná však byla ještě i jiná věc. Na podnět SSSR měli disponovat stálí členové Rady bezpečnosti právem veta ve všech důležitých otázkách. Malé a střední státy tak neměly možnost dosáhnout privilegovaného postavení těchto několika velmocí (Unser, Wimmer, 1996, s. 31). Ke stálým členům Rady bezpečnosti tehdy patřily USA, SSSR, Velká Británie, Francie a Čína a bez shody těchto velmocí bylo dosažení jednoty při řešení krizových situací fakticky nemožné. Členy OSN se měly stát suverénní státy usilující o mírové soužití mezi národy, ale vítězové 2. světové války si udrželi svůj rozhodující vliv až do současnosti. Přitom není ani tak podstatné, že SSSR

vystřídalo Rusko a od roku 1971 byla nahrazena přítomnost zástupců Čankajškova režimu zástupci Čínské lidové republiky. 25. června 1945 přijalo na známé konferenci v San Francisku 50 států jednomyslně Chartu OSN. Nová organizace vešla ve známost jako Organizace spojených národů. Jedním z účastníků této konference byl i tehdejší československý ministr zahraničí Jan Masaryk. Jako 51. členský stát přistoupilo Polsko, které se předtím nemohlo účastnit z důvodu nejednoty vítězných mocností v názoru, kdo by měl zájmy Polska reprezentovat, zda prozápadní londýnská vláda, nebo prosovětské vedení. Jako nejvyšší cíl OSN bylo stanoveno zachování a obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti. Základ pro udržení světového míru měl tvořit všeobecný zákaz použití síly nebo hrozby silou v mezinárodních vztazích a zároveň byla stanovena povinnost pro všechny členy, aby se snažily řešit konflikty mírovou cestou. Již sám původní princip kolektivní bezpečnosti se dnes může zdát poněkud naivní. Princip stavěl na povinnosti všech členů OSN zasáhnout v případě ohrožení míru společně proti agresorovi, případně i za použití ozbrojené síly. Na potenciální agresory měla tato možnost kolektivních opatření působit jako odstrašující a teoreticky mohla být účinným prostředkem při zabránění možnosti vypuknutí ozbrojených konfliktů. Tento princip může ale fungovat pouze tehdy, pokud dojde k jednotě mezi pěti stálými členy Rady bezpečnosti OSN. Vítězné mocnosti v roce 1945 předpokládaly, že budou ve svých globálních zahraničněpolitických cílech jednotné, čímž by byla zaručena schopnost konstruktivně spolupracovat při činnosti Rady bezpečnosti. Tato konstrukce názorně ukazuje, že v případě nejednoty se musel celý bezpečnostní systém OSN stát v podstatě nefunkčním. Přijetí práva veta nám názorně ilustruje, jak je to s rovností hlasů v OSN. Již během konfliktu mezi Východem a Západem nebylo OSN schopno hrát svou roli a naplňovat deklarované cíle. Svět byl rozdělen mezi západní státy pod vedením USA a Sovětský svaz a jeho satelity na straně druhé. Po zhroucení sovětského bloku a rozpadu SSSR v roce 1991 se zdála být světová politika daleko srozumitelnější. Francis Fukujama hovořil o konci dějin a demokracie ve světě jako by triumfovala. Cesta USA k vedoucí pozici ve světové politice mohla začít. Na iráckou invazi do Kuvajtu z 2. srpna 1990 reagovala OSN s dosud nepoznanou

rychlostí a rozhodností. Po vypuknutí války v Perském zálivu označila Rada bezpečnosti iráckou intervenci jako ohrožení míru a přijala poprvé v historii existence OSN jednomyslně kolektivní opatření podle sedmé kapitoly Charty OSN. Dne 15. ledna 1991 umožnila Rada bezpečnosti po uplynutí ultimáta členským státům, aby podnikly opatření na obnovení původního stavu v oblasti. V lednu 1991 zahájená operace Pouštní bouře proti Iráku však nebyla pod strategickým velením Rady bezpečnosti OSN, ale vojska mezinárodní koalice bojovala pod americkým velením. Jako by se opakovala zkušenost z pokusu zapojit OSN do Korejské války z let 1950–1953. Tehdy by bez americké pomoci přestala Korejská republika existovat jako suverénní stát a bez role USA by bylo v roce 1991 obnovení suverenity Kuvajtu nemožné.

V této souvislosti si položíme klíčovou otázku. Mohou hrát USA roli světového četníka? Pozice OSN je jen tak silná, jak to umožní velmocenské zájmy. USA dokázaly v letech 1990–1991 ještě spolupracovat s ostatními státy, o deset let později již byla situace odlišná. Po útocích z 11. září 2001 začíná nová etapa ve světové historii. Po teroristických útocích Al-Kaidy vyhlásil nově zvolený americký prezident George W. Bush válku proti terorismu. 5. článek paktu NATO byl poprvé aktivován 12. září 2001, ačkoliv byl původně vytvořen k jinému účelu. Navíc teroristé nebyli spjati s konkrétním státem, ačkoliv v Afghánistánu měla Al-Kaida těsné vazby k vládnoucímu Tálibánu. První akce USA směřovala v roce 2001 právě do Afghánistánu. Zásadní chybu však učinil americký prezident George W. Bush v roce 2003, když fakticky obešel OSN a vytvořil ke svržení Saddáma Husajna vlastní koalici přátelých států. Irácký režim Saddáma Husajna byl sice svržen a on sám byl dopaden a odsouzen k smrti, ale Američané zahájili cestu k oslabení své vedoucí pozice ve světě. Také americké ozbrojené síly narazily na své hranice, neboť americký prezident George W. Bush zapomněl, že hrozba silou může být daleko efektivnější než přímé použití této síly. Dnes je známo, že záminka k americké intervenci do Iráku v roce 2003 spojená s údajným vlastnictvím zbraní hromadného ničení se ukázala jako nepravdivá. Také OSN bylo americkým jednáním zásadně oslabeno, což není nikterak pozitivní signál. V roce 2003 došlo k zahájení mise ISAF pod vedením NATO v Afghánistánu, přičemž dochází

k výraznému posílení angažovanosti evropských členů NATO. Navzdory tomu afghánský konflikt nebyl dosud vyřešen. Samuel Huntington se sice nestal úspěšným vizionářem v případě teorie o střetu civilizací, přesto nemůžeme ignorovat kulturní rozdíly mezi lidmi z oblastí s různými náboženskými kořeny. Přitom jedním z klíčových vztahů je zde vazba mezi islámem a křesťanstvím, kterou řeší např. teologové obou stran v rámci mezináboženského dialogu (srov. Kropáček, 2002).

Jaká je dnes vlastně pozice Evropy? Proces rozšiřování pokročil v případě NATO na stav 28 členů, Evropská unie dosáhla již 27 členů. Dosáhla však Evropa skutečné jednoty v mezinárodní politice? NATO se díky zapojení některých evropských členů stalo překvapivě faktickým vítězem vojenského konfliktu proti Muammaru Kaddáfimu v Libyii, ačkoli mandát OSN pro vedení leteckých operací na ochranu civilního obyvatelstva byl překročen, ne-li přímo ignorován. Evropská unie hledá nové cesty, např. vycházející z ustanovení Lisabonské smlouvy. V případě Hermana van Rompuy nalezla EU svého prezidenta, baronka Ashtonová je fakticky ministryní zahraničí, přičemž předseda evropské komise Manuel Barroso zůstal ve svém úřadu i nadále. Kterým hlasem Evropa vlastně hovoří? Solidarita v případě Řecka již také naráží na své limity. Hledání jistoty v hranicích vlastního státu je viditelné např. ve Francii nebo v Německu, kde hrají svou roli i další faktory, z nichž nelze opomíjet ani důsledky dosud probíhající ekonomické krize.

V České republice stále převládá výrazná obava ze vstupu do eurozóny, přičemž český prezident Václav Klaus se může mnohým jevit jako vizionář (srov. Jarmara, 2011b). Stojíme ale před daleko důležitější otázkou. Má Evropa ještě svou vlastní vizi? Na začátku evropské integrace stáli velcí politikové a Evropané s vizemi, jako např. Konrad Adenauer, Jean Monnet nebo Charles de Gaulle. Jak je tomu dnes? V Norsku ukázal jeden fanatik, že nebezpečí nepředstavují pouze teroristé z řad muslimů. Breivik byl ve svých útocích osamocen, ale kolik evropských občanů uvažuje podobně jako on. Má být vybudována nová Evropa podle představ podobných těm Breivikovým a má být zahájena cesta zpět k národnímu státu? Tato idea není nikterak originální. Problematické kroky zahájilo již např. Maďarsko přijetím své nové ústavy.

V době globalizace je však otázkou, zda je OSN schopno reforem alespoň v případě přehodnocení složení stálých členů Rady bezpečnosti. Dosavadní představy byly neúspěšné. Vzpomenout můžeme i na nadšení, které provázelo zvolení amerického prezidenta Baracka Obamy na evropské půdě, aniž by zde byl reálný základ pro toto nadšení. Američané se však ještě dokáží identifikovat se státem, v němž žijí. Nalezne Evropa opět v hodnotách jako je svoboda, tolerance a solidarita opět část své vlastní identity nebo zahájí návrat k nacionalismu? Existuje dnes evropská identita nebo se tento pojem stává fikcí?

Literatura:

- BARŠA, P. *Západ a islamismus*. Brno: CDK, 2001.
- DAWSON, CH. *Porozumět Evropě*. Praha: ZVON, 1995.
- DURMAN, K. *Útěk od praporů*. Praha: Karolinum, 1998.
- HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- JARMARA, T. Citizen, Civil Society: Civil Participation and Czech Democracy. In JARMARA, T., LABISCHOVÁ, D. (eds.) *Education to Citizenship: Citizen from the Social Science Perspective*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2011a.
- JARMARA, T. *Politické strany: kapitoly z teorie a praxe politických stran*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2011b.
- KOPEČEK, P. Rok 1989 ve střední Evropě. In KRÁKORA, P. (ed.) *Obnova demokracie v Československu po roce 1989*. Praha: Nakladatelství EPOCH 2010, s. 218–225.
- KRÁKORA, P. Die Habsburger Monarchie – ein Versuch der Vereinigung unterschiedlicher Nationalkulturen in einer Staatseinheit. In WICHARD, R. (Hrsg.) *Brücken unter den Kulturen*. Frankfurt am Main: Stiftung Haus der Action 365, 2009. S. 83–91.
- KREJČÍ, O. *Mezinárodní politika*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, 1997.
- KROPÁČEK, L. *Islám a Západ*. Praha. Vyšehrad, 2002.
- PLECHANOVÁ, B., FIDLER, J. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1997.
- UNSER, G., WIMMER, M. *Die Vereinten Nationen*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1996.
- VYKOUKAL, J. a kol. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2000.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. David Hampl, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: david.hampl@upol.cz